

de laatste diagnose centraal staat, zijn de andere deelnemers voor haar waarnemers. Ook buiten een institutionele kontekst wordt 'gehupt' van deelnemers- naar waarnemersperspektief. Deze onbekritiseerbare overgang is inherent aan het concept 'hulp'. Want wie hulp vraagt verklaart zichzelf in feite niet toerekeningsvatbaar: de hulpvrager acht zich niet in staat zelfstandig zijn/haar situatie te beoordelen en te veranderen.

Dit voorbeeld laat zien dat het brede perspektief van de waarnemer, van waaruit de verstrengeling van maatschappelijke ongelijkheid en therapeutische ingrepen kan worden blootgelegd, op geen enkele manier de aan hulpverlening inherente asymmetrie kan opheffen. Habermas benadrukt dat theoretische noties alleen in een discussie onder symmetrische voorwaarden op hun geldigheid kunnen worden beproefd. In hulpverleningssituaties, of het nu om professionele hulp of zelfhulp gaat, is deze symmetrie per definitie afwezig.

Als interventie in de discussie over de toekomst van de hulpverlening is Keulartz' boek minder geslaagd. Dat neemt niet weg dat het eerste doel, het geven van een overzicht vanuit verschillende perspectieven op het medikaliseringsproces, wel goed gelukt is. Keulartz schrijft buitengewoon helder. Niet alleen de gedeelten over de sociologie van de hulpverlening, ook de delen die als algemene inleiding op de verschillende benaderingen dienen en de kernbegrippen daarvan uiteenzetten, zijn een verademing in vergelijking met het beroerde proza dat sociologen nog wel eens willen produceren.

Modernisering van de moderniteit

Uwe Becker

Bespreking van: U. Beck, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt (Suhrkamp) 1986, 400 blz., ca f 30,--).

Ulrich Beck, hoofdredakteur van het westduitse sociologenblad "Soziale Welt" verkreeg in 1983 bredere bekendheid door de publikatie van zijn artikel "Jenseits von Stand und Klasse", waarin hij de erosie van sociaal-ekonomiese solidariteiten en identiteiten beschreef. Dit thema is ook nu weer present als één van de drie delen in Becks nieuwste boek dat als een bijdrage aan het in links-groene hoek in West-Duitsland gevoerde debat over de tegenwoordige veranderingen van en binnen onze maatschappij beschouwd mag worden. Deze maatschappij typeert de auteur heel vaak als industriële maatschappij, soms ook als kapitalisme, maar bij voorkeur als moderniteit ("Moderne"). Volgens hem zijn we getuigen van een "breuk" (13) in de ontwikkeling van de moderniteit, waarbij de klasieke industriële maatschappij plaats maakt voor de "Risikogesellschaft". In dit maatschappijtype, dat nog niet dominant is, maar waarvan de grote lijnen zich al aanduiden, staan niet meer materiële verdelingsvraagstukken en daarmee samenhangend de verhoudingen van sociale klassen centraal, maar de konfrontatie van de geïndividualiseerde enkeling met de risico's van de technologiese 'voortgang', de geflexibiliseerde arbeidsmarkt en instabiele intermenselijke relaties. Deze tendens gaat vergezeld met een toenemende onzekerheid over normatieve en wetenschappelijke

maatstaven van sociaal handelen: De modernisering is "reflexief" geworden; het grote probleem is niet (materiële) gelijkheid, maar zekerheid, zekerheid in elk opzicht (65).

Beck blijkt een theoretikus van de post-moderniteit te zijn. Maar heeft hij iets nieuws te vertellen? Algemene stellingen over de "onttovering" van wetenschappelijke rationaliteit, van het idee van de vooruitgang en van klassieke burgerlijke waarden en normen behoren reeds tot het standaardbetoog van de genoemde theoretiese stroming. Beck zou het daarom vooral moeten hebben van de gedetailleerde uitwerking van zijn stellingen en met name ook van de beredenering van zijn hoofdthese dat we momenteel op weg zijn naar nieuw type maatschappij.

De delen I (p. 23-112) en III (p. 249-374) beantwoorden echter niet aan de verwachtingen die door de pretentie van het boek en door de titels van deze delen - "Auf dem zivilisatorischen Vulkan. Die Konturen der Risikogesellschaft" respectievelijk "Reflexive Modernisierung: Zur Generalisierung von Wissenschaft und Politik" - gewekt worden. In deel I beschrijft Beck de ekologiese risico's die tegenwoordig gepaard gaan met de verdere industriële expansie en onderstreept hij de tendentiële universaliteit van deze risico's, die met toenemende welvaart het belang van de differentiatie van rijkdom en armoede op de achtergrond drukt. Uitgedrukt in een slagzin: "Nood is hiërarchies, smog is democraties" (48). Gevaarlijke gifstoffen of stralingen blijken alomtegenwoordig. Dit brengt Beck tot de uitspraak dat het kapitalisme in de produktie van risico's "de vernietigende kracht van de oorlog geabsorbeerd, gegeneraliseerd en genormaliseerd heeft" (74). Een extra dimensie verkrijgt deze situatie doordat ekologiese risico's vaak niet meer tastbaar zijn. Kennis wordt daardoor - ook voor de

bepaling van politieke standpunten - steeds belangrijker. Tegelijkertijd echter erodeert het monopolie van de wetenschap op rationaliteit en waarheid, waardoor conflicten tussen 'wetenschappelijke' en sociale rationaliteit en het spel van expertise en kontra-expertise (denk maar aan de strijd rondom kernenergie) van kwaliteit veranderen. Het gevolg daarvan is dat de 'officiële' politiek enerzijds onder een steeds grotere legitimatie-druk geraakt, maar anderzijds steeds minder in staat is haar handelen bindend te legitimeren. Beck beschrijft deze tendenzen op een heldere manier, maar hij voegt niets toe aan reeds bekende inzichten. En het blijft onduidelijk in hoeverre deze processen een "breuk" in de ontwikkeling van onze maatschappij markeren. Beck laat elke systematische discussie van deze kwestie achterwege.

Het thema van de vervaging van de criteria voor rationaliteit heeft ook een vooraanstaande plaats in deel III, waarin Beck hoofdzakelijk de veranderingen analyseert die zich volgens hem op politiek gebied aftekenen. Onder meer heeft hij het over de "Neue Unübersichtlichkeit" (Habermas) betreffende het kiezersgedrag. Zoals men ook geregeld in serieuze weekbladen kan lezen, leidt de ontbinding van sociaal-ekonomiese identiteiten tot een steeds groter aantal wisselende kiezers. Becks centrale onderwerp in dit deel is wat hij "Entgrenzung" van de politiek noemt. Zijn stelling luidt: "De politiek is niet langer meer de enige of ook alleen centrale plaats, waar de beslissingen over de vorming van de maatschappij vallen" (371). Bedrijven en media en onlangs ook de nieuwe sociale bewegingen zijn tot belangrijke instanties van "subpolitiek" geworden en zijn daarmee verantwoordelijk voor het ontstaan van een nieuwe politieke cultuur. Een enigszins gedegen analyse van de veranderingen van de politieke cultuur presenteert Beck echter niet. En zijn

"Entgrenzungs"-these is ronduit verkeerd: In de burgerlijk-kapitalistische maatschappij is de politiek bijna nooit - enkele uitzonderingen zoals het nationaal-socialisme misschien daargelaten - het centrum van de vorming van de maatschappelijke ontwikkeling geweest. De daadwerkelijke veranderingen van de kontekst van politiek en van het politieke systeem zelf vragen om een genuanceerder aanpak.

Wat resteert is dus deel II (pp. 113-248) van Becks boek. Hier is de auteur als het ware op eigen terrein, en dat is ook duidelijk te bespeuren. De boodschap van dit deel is dat de mensen uit de sociale vormen van klasse, laag, gezin en geslachtsrollenidentificatie worden "vrijgezet" (115). Volgens Beck stevenen we af op een "kapitalisme zonder klassen" (134), de toenemend vereiste mobiliteit is "vergift" voor gezin en vaste bindingen (127) en het idee van de gelijkheid penetreert op een irreversibele manier ook in de seksverhoudingen (172). Omdat echte gelijkheid tussen de seksen binnen de gegeven structuren echter niet mogelijk is (201), zal de algemene retorische erkenning van het gelijkheidspostulaat samengaan met een intensivering van de conflicten tussen mannen en vrouwen. Traditionele taakverdelingen tussen de seksen verliezen hun normatieve kracht, en op dit gebied alsook in het algemeen zijn de mensen steeds meer gedwongen zelf beslissingen te nemen over de vorm van hun alledaagse arrangementen. Tendentieel is niets meer vanzelfsprekend, en evenals in de politiek neemt de legitimatiedwang ook toe op het maatschappelijke mikro-nivo.

Beck dokumenteert de situatie op de arbeidsmarkt en besteedt in dit verband bijzondere aandacht aan de positie van vrouwen. Hij beschrijft de omwentelingen in de organisatie van de kapitalistische produktie ("flexibilisering", 230

e.v.), attendeert op de daaruit voortvloeiende nieuwe ongelijkheden en identificeert veranderende woon-, leef- en konsumptiepatronen in de kontekst van economische herstructurering en krimpende werkgelegenheid als oorzaak van versnelde individualiseringsprocessen. De basis van sociale solidariteit brokkelt daardoor af (154). Het resultaat hiervan ofwel de "Grundfigur der durchgesetzten Moderne" is de "vereinzelte Einzelne" (199 ev), die tendentieel in een situatie van "globale materiële onzekerheid" (153) verzeild raakt. "Individualisering betekent afhankelijkheid van de markt in alle dimensies van het leven" (212). Dit is een essentieel aspect van de "Risikogesellschaft". Dit betekent echter ook dat de term "Risikogesellschaft" niet alleen van toepassing is op de complexen van ekologie en gezondheid. En verdelingskonflikten hebben in zo'n maatschappij ook niet hun centrale betekenis verloren. Veeleer zou men moeten spreken van een verandering van deze conflicten, die in hun veranderde vorm een konstitutief moment van de "Risikogesellschaft" zijn. Wat dit betreft is er tussen de delen I en II van Becks boek dus een kontradiktie te konstateren. Verder vraag ik me af of Beck zijn individualiserings-these niet te geprononceerd naar voren brengt. Zo houdt hij bijvoorbeeld geen rekening met de structurele pressie tot gemeenschappelijke aktie tegen de logika van het kapitaal, waaraan de loontrekkers in het bijzonder en - betreffende ekologie en gezondheid - wij allemaal onderworpen zijn. De pressie, die voortvloeit uit de gevolgen van de structureel bepaalde kapitalistische concurrentie, blijft ook bestaan wanneer traditionele identiteiten van sociale klassen plaats hebben gemaakt voor puur instrumentalistiese identiteiten van sociaal geatomiseerde individuen. De door Beck beschreven processen lijken me daarom ambivalenter dan hij doet voorkomen.

Konkluderend valt op te merken dat Beck een zeer leesbaar boek met tal van provocerende ideeën heeft geschreven. Storend zijn wel de vele herhalingen van zijn argumenten. Inkonsekvent is zijn steeds wisselend gebruik van de termen kapitalisme, industriële maatschappij en moderniteit. Een industriële maatschappij vind men ook in de landen van het 'reëel bestaande socialisme', maar de moderniseringsgolf van de afgelopen 200 jaar als ook de "reflexieve modernisering" kunnen niet los worden gemaakt van de kapitalistische dynamiek. En juist het begrip kapitalisme speelt eerder een ondergeschikte rol in Becks betoog. Deel III van zijn boek is volgens mij grotendeels een misser, en doorgaans ontbreekt de systematische discussie van alternatieve theorieën. Dit laatste heeft onder meer tot gevolg dat uiteindelijk toch niet duidelijk wordt, of we nu gekonfronteerd zijn met een "breuk" in de historische ontwikkeling of alleen met ingrijpende veranderingen binnen de bestaande maatschappelijke koordinaten. Omschrijft de term "Risikogesellschaft" een nieuwe dimensie van de gegeven maatschappij of werkelijk een nieuw type maatschappij? Een pleidooi voor de laatste mogelijkheid vraagt om een diepgaander argumentatie dan Beck presenteert.

Bataille

Jan van Heemst

Ineke van der Burg, Debora Meijers (red.), *Bataille: kunst, geweld en erotiek als grenservaring*. Amsterdam, SUA, 1987 (Kunstreeks) ISBN 90 6222 158 0

Sinds 1984 brengt de SUA een Kunst-

reeks uit waarin nu onder redactie van Ineke van der Burg en Debora Meijers een vierde deel is verschenen over Bataille. Het is een werkzaam boek geworden met een aantal intrigerende pogingen deze tegen-draadse intellectueel (1897-1962) vandaag de dag te herlezen. Of dit per sé in een kunstreeks moest gebeuren, is de vraag, de ondertitel 'kunst, geweld en erotiek als grenservaring' ten spijt. Maar wat zou het ook; Bataille fascineert overal. En een bundel als deze is in Nederland hoe dan ook een mijlpaal.

Bataille is voor lezers van KRISIS geen onbekende. Ik wijs hier op een verkennend artikel van Laurens ten Kate in nummer 20, 5/3 (1985), pp. 4-30 en op een inhoudsrijke bespreking van een Bataille-vertaling door Wim Kuijt en Engelbert Luitsz in nummer 26, 7/1 (1987), pp. 99-103. Wie inmiddels belang had gesteld in Bataille's oeuvre zal in deze nieuwe SUA-uitgave zeker opnieuw veel van zijn gading vinden.

De bundel valt in twee delen uiteen. In het eerste deel staan enkele kunsttheoretische hints centraal, in het tweede deel is de gevaarvolle liaison van filosofie en erotiek aan de orde. Het geheel wordt voorafgegaan door een kopsies inleiding van de twee samenstelsters en door een korte maar uiterst programmatiese lezing van Bataille zelf over het Heilige in de twintigste eeuw. Deze tekst, een radiolezing, is mijns inziens gelukkig gekozen omdat hier in nog geen drie bladzijden heel Bataille in miniatuur present is als een celebrant van riskante heiligheid. Bataille blijkt zich namelijk te ontpoppen als een godsdienstwijsgeer van een onkonventioneel slag: "Wat de zin voor het heilige beweegt, is de ontzetting. Die zin nu sterft aan de krachteloosheid van de huidige mens: deze weet niet meer, en wil ook niet weten, dat niets méér fascineert dan de ontzetting. Wat ons de meeste schrik aanjaagt, is de dood;